

SSAKI PARKU NARODOWEGO GÓR STOŁOWYCH

MAMMALS OF THE STOŁOWE MOUNTAINS NATIONAL PARK

ROMUALD MIKUSEK¹, BARBARA PIKULSKA²

¹Park Narodowy Gór Stołowych, ul. Słoneczna 31 57-350 Kudowa Zdrój;
e-mail: mikusekr@polbox.com

²Instytut Zoologiczny, Uniwersytet Wrocławski, 50-335 Wrocław,
ul. Sienkiewicza 21; e-mail: pikulska@biol.uni.wroc.pl

Streszczenie: W latach 1995-1999 na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych stwierdzono łącznie 46 gatunków ssaków. Wilk pojawia się tu jedynie sporadycznie i nie był odnotowany w ostatnich latach. Siedem wykazanych tu ssaków to gatunki umieszczone w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt jako nieliczne i zagrożone. Są to m.in.: mroczek posrebrzany (*Vespertilio murinus*), koszatka (*Dryomys nitedula*), popielica (*Glis glis*) i wydra (*Lutra lutra*). Koszatka wykryto tu po raz pierwszy i jest to najdalej na zachód wysunięte stanowisko w Polsce. Popielica w PNGS jest stosunkowo liczna. Zamieszkuje tu lasy bukowe i mieszanne oraz starodrzewia świerkowe. Z gatunków typowo górskich występuje tu jedynie ryjówka górska (*Sorex alpinus*). Z rzadszych gatunków drapieżnych ssaków odnotowano występowanie gronostaja (*Mustela erminea*) i wydry.

Abstract: Between 1995 and 1999 forty-six species of mammals were recorded from the Stołowe Mountains National Park. (Of previously observed species only one, the wolf, was not seen here in the recent past.) Seven species are in the Polish Red Book of Animals e.g.: parti-coloured bat (*Vespertilio murinus*), forest dormouse (*Dryomys nitedula*), fat dormouse (*Glis glis*) and otter (*Lutra lutra*). The forest dormouse was noted here for the first time; this is the westernmost locality of this mammal in Poland. The fat dormouse is fairly common. It lives in beech, mixed and spruce forests. Of alpine fauna only the alpine shrew (*Sorex alpinus*) can be found in the Stołowe Mountains. Among rare predators the ermine (*Mustela erminea*) and otter were noted here.

Celem opracowania jest dostarczenie wstępnych informacji o składzie gatunkowym ssaków Parku Narodowego Gór Stołowych i jego otuliny. Podobnie jak wiele innych grup zwierząt również teriofauna tego terenu nie doczekała się dotychczas kompleksowego opracowania. Prawie całkowity brak danych uniemożliwia dokonanie porównań ze stanem wcześniejszym, sprzed ostatniego dziesięciolecia. Opublikowane w ostatnich latach doniesienia o ssakach PNGS dotyczą corocznego liczenia pogłowia jelenia (Korybo 1996, 1998). Równolegle na terenie Gór Stołowych prowadzono badania skierowane na poszukiwanie popielicowatych (*Gliridae*) oraz identyfikację drobnych ssaków na podstawie analizy zrzutek (Pikulska i Mikusek 1997, Mikusek 1999). W lipcu 1999 przeprowadzono ponadto badania chiropterofauny. Brali w nich udział członkowie Koła Chiropterologów przy Uniwersytecie Wrocławskim oraz PTPP "pro Natura".

Przedstawione poniżej dane w większości są wynikiem bezpośrednich obserwacji autorów. Gromadzone one były w latach 1995-1999, najczęściej przy okazji prowadzenia badań ornitologicznych. Skład gatunkowy drobnych ssaków ustalano na podstawie: 1) analizy szczątków kostnych pochodzących ze zrzutek ptaków drapieżnych i sów, 2) pilotażowo prowadzonych odłowów w pułapki żywołowne, 3) kontroli budek lęgowych ptaków pod kątem poszukiwania w nich śladów bytowania ssaków popielicowatych, 4) poszukiwań nietoperzy przy użyciu detektorów, połowów

oraz kontroli wień kościelnych. Wyniki uzyskane w rezultacie poszukiwania nietoperzy zostały nam udostępnione przez R. Paszkiewicz i R. Szkudlarkę – organizatorów obozu chiropterologicznego w 1999. Wiadomości o ssakach uzyskiwaliśmy też za pomocą ankiet rozprowadzonych wśród służby leśnej PNGS oraz na podstawie wywiadów przeprowadzanych wśród okolicznych mieszkańców i korzystając z dostępnej literatury.

Góry Stołowe położone są w Sudetach Środkowych przy granicy państwa z Czechami. Rozciągają się na wysokości od około 400 do 900 m n.p.m., na powierzchni około 170 km². W 1994 powołano tu Park Narodowy Gór Stołowych o powierzchni około 65 km². Choć Góry Stołowe leżą całkowicie w strefie regla dolnego, to warunki panujące w najwyższych partiach, zwłaszcza na Szczelińcu, zbliżone są charakterem do typowych warunków górnoreglowych. Pokrywa śniegu zalega w partiach szczytowych przez 75 dni w roku. Około 90% terenu pokrywają lasy, w których dominuje świerk o słabej kondycji (83%); udział buka wynosi około 8%. Istotnym elementem urozmaicenia krajobrazu są obszary otwarte (łąki, torfowiska) oraz odsłonięte skały piaskowcowe. Teren narażony jest na znaczną penetrację przez człowieka, ale ogranicza się ona głównie do dwóch turystycznie ważnych tras. Na obszarze Parku Narodowego istnieje zakaz zbierania płodów runa leśnego oraz ograniczone jest pozyskiwanie drewna. Bardziej szczegółowy opis terenu badań można znaleźć w szeregu publikacji (Sarosiak i in. 1967, Martynowski i Mazurski 1978, Szefer i Małek 1995, Staffa 1996). Od momentu powstania Parku Narodowego Gór Stołowych praktykę łowiecką prowadzi się wyłącznie w stosunku do jelenia i częściowo również samy.

CHARAKTERYSTYKA I WYKAZ STANOWISK GATUNKÓW SSAKÓW

Rząd: Owadożerne - *Insectivora*

Rodzina: Jeżowate - *Erinaceidae*

Jeż - *Erinaceus* sp.

Obserwowany w obrębie siedzib ludzkich na obrzeżu Parku. Został znaleziony również w zrzutkach puchacza. Ze względu na brak w zachowanym materiale kostnym ważnych diagnostycznie elementów czaszki, niemożliwa jest jednoznaczna identyfikacja gatunku. Góry Stołowe leżą w granicach zwartego zasięgu jeża zachodniego (*Erinaceus europaeus*), ale nie jest wykluczone występowanie tu też jeża wschodniego (*Erinaceus concolor*). Sąsiednie Góry Bystrzyckie zamieszkują oba gatunki (Miszczyński i Mikusek 1996).

Rodzina: Kretowate - *Talpidae*

Kret - *Talpa europaea*

Spotykany praktycznie na wszystkich terenach otwartych na obszarze Parku, łącznie z najwyżej położonym Karłowem (760 m n.p.m.). Ślady obecności w postaci kretówek widzieliśmy też na polanach śródleśnych.

Rodzina: Ryjówkowate - *Soricidae*

Ryjówka aksamitna - *Sorex araneus*

Najliczniejszy gatunek z rodziny *Soricidae*. Spotykana była głównie w żyznych, podmokłych środowiskach np. koło Karłowa czy na Łakach Łężyckich. Znajdowaliśmy ją często w zrzutkach sóweczki (*Glaucidium passerinum*) z okolic Radkowa, Batorowa i na

Płaskowyżu Batorowskim, sporadycznie trafiała się też w pokarmie sowy uszatej (*Asio otus*) na peryferiach Kudowy.

Ryjówka malutka - *Sorex minutus*

Nierzadka, zwłaszcza w żyzniejszych lasach. Podobnie jak poprzedni gatunek obecna była w zrzutkach sówek oraz uszatki z Kudowy.

Ryjówka górska - *Sorex alpinus*

Dwa osobniki wykazano w pokarmie puszczyki (*Falco tinnunculus*) w okolicach Szczelińca w 1996 (Mikusek 1999).

Rząd: Nietoperze - *Chiroptera*

Rodzina: Mroczkowate - *Vespertilionidae*

Nocek duży - *Myotis myotis*

Stwierdzony w latach 20-tych koło Dusznik Zdr. (Seidel 1929) oraz w 1999 w kościele w Lewinie Kłodzkim i Pstrąonej (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Nocek Natterera - *Myotis nattereri*

W 1999 stwierdzony na pięciu stanowiskach. Trzy z nich znajdują się w obrębie Parku (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Nocek wąsatek/ Brandta - *Myotis mystacinus/ brandti*

Dokładniej nie oznaczone osobniki należące do jednego lub obu gatunków wykryto na czterech stanowiskach (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Nocek łydkowłosy - *Myotis dasycneme*

Stwierdzony na stanowisku w Kudowie Zdroju (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Nocek rudy - *Myotis daubentoni*

Liczny na terenie badań. W 1999 stwierdzony na ośmiu stanowiskach (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Mroczek posrebrzany - *Vespertilio murinus*

Jedną kolonię złożoną z 28 samców mroczka posrebrzanego wykryto w Karłowiu w 1999 (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.). Poza tym wykazany na pięciu niżej położonych stanowiskach.

Mroczek pozłocisty - *Vespertilio nilssoni*

Prawdopodobnie najczęstszy z nietoperzy na tym terenie. Stwierdzony na dwunastu stanowiskach (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Mroczek późny - *Eptesicus serotinus*

W 1999 wykryto kolonię rozrodczą w Pasterce. Pozostałe trzy stwierdzenia pochodzą z niższych położań w otulinie Parku (Paszkiwicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Borowiec wielki - *Nyctalus noctula*

Wykazany na sześciu stanowiskach podczas poszukiwań latem 1999 (Paszkievicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Gacek brunatny - *Plecotus auritus*

Stwierdzony na czterech stanowiskach, w tym kolonie rozrodcze w Lewinie Kłodzkim i Pstrążnej (Paszkievicz, Szkudlarek - mat. niepubl.).

Mopek - *Barbastella barbastellus*

Stwierdzony w zrzutkach sowy zebranych w 1959 koło Radkowa (Ruprecht 1983).

Rząd: Zajączaki - *Lagomorpha*

Rodzina Zającowate - *Leporidae*

Zając szarak - *Lepus europaeus*

Spotykany regularnie, zwłaszcza na obrzeżu, a znacznie rzadziej również we wnętrzu borów.

Rząd: Gryzonie - *Rodentia*

Rodzina: Wiewiórkowate - *Sciuridae*

Wiewiórka pospolita - *Sciurus vulgaris*

Gatunek pospolity, liczniejszy w latach urodzaju nasion świerka np. zimą 1998/99. W Górach Stołowych około dwa razy częściej spotykaliśmy czarną formę barwną wiewiórki, zwłaszcza w wyższych partiach gór. Już w samej Kudowie częstsza jest odmiana ruda. Gniazda buduje najczęściej na świerkach, ale znaleziono również gniazdo umieszczone we wnęce ściany piaskowcowej 5m nad ziemią.

Rodzina: Nornikowate - *Arvicolidae*

Piżmak - *Ondatra zibethicus*

Częsty nad potokami u podnóża gór (np. Klikawa, Czermnica). Nie napotkano go na terenie samego Parku.

Nornica ruda - *Clethrionomys glareolus*

Liczna. Obok myszy leśnej najczęściej chwyтана w pułapki w różnego rodzaju środowiskach. Stanowi podstawową bazę pokarmową dla polujących w drzewostanach średniej wielkości sów i ptaków drapieżnych.

Karczownik - *Arvicola terrestris*

W 1995 jednego osobnika stwierdziliśmy w pokarmie puchacza polującego w rejonie Skał Puchacza oraz w zrzutkach uszatki z Kudowy. Wiosną 1998 schwytano osobnika - prawdopodobnie migrującego - we wnętrzu borów na wysokości 700 m npm (J. Dubicki).

Nornik bury - *Microtus agrestis*

Jesienią 1995 znaleźliśmy jednego młodego osobnika w spizarni sóweczki koło Batorowa. Inne okazy pochodziły z Wielkiego Torfowiska Batorowskiego.

Fot. 1. Mysz leśna pod Rogową Kopą (fot. R. Mikusek)

Fot. 2. Polnik na śniegu (fot. R. Mikusek)

Fot. 3. Jeleń - łania w lesie (fot. R. Mikusek)

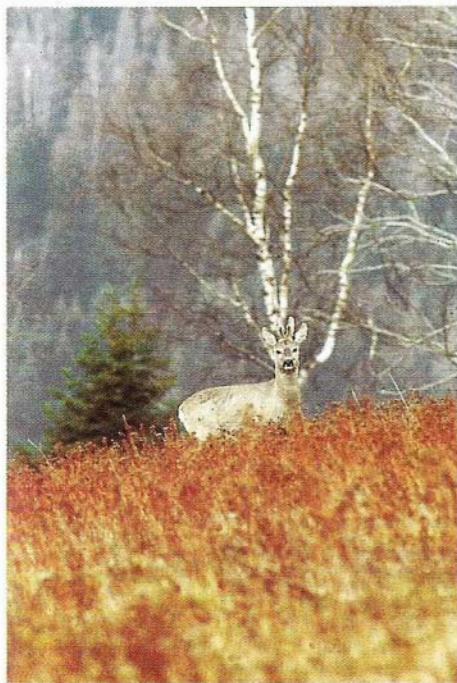
Fot. 4. Schwyzana popielica (fot. R. Mikusek)

Fot. 5. Wiewiórka - odmiana czarna
(fot. R. Mikusek)

Fot. 6. Gniazdo orzesznicy w budce lęgowej
(fot. R. Mikusek)

Fot. 7. Sarna - kozioł w scypule na łąkach nad
Jakubowicami (fot. R. Mikusek)

Fot. 8. Wiewiórka - odmiana ruda
(fot. R. Mikusek)

Polnik - *Microtus arvalis*

Najliczniejszy gatunek gryzonia w Górach Stołowych. Jest również dominantem w pokarmie większości ptaków drapieżnych i sów. Znalaziono go m.in. w pokarmie puchacza z rejonu Skał Puchacza, sowy uszatej gniazdującej na obrzeżach Kudowy jak i pustułki.

Rodzina: Myszowate - *Muridae*

Mysz domowa - *Mus musculus*

Pospolita na obszarach zabudowanych.

Szczur wędrowny - *Rattus norvegicus*

Szczury spotykane są licznie w zabudowaniach gospodarstw i w okolicznych miejscowościach. Np. szczątki sześciu osobników szczura wędrownego wypreparowano z niewielkiej partii wypluwek puchacza polującego w okolicy Wolan. Niewykluczona jest jednak równoczesna obecność szczura śniadego (*Rattus rattus*), którego stanowiska w Polsce znane są właśnie z części południowo-zachodniej.

Mysz polna - *Apodemus agrarius*

Nie jest tu prawdopodobnie liczna. Jeden okaz schwytaliśmy w 1997 w pułapkę w Dolinie Pośnej. Miejszem odłowu było zbocze porośnięte roślinnością zielną, którą otaczał las bukowy.

Mysz leśna - *Apodemus flavicollis*

Bardzo liczna i najczęściej chwyтана mysz.

Mysz zaroślowa - *Apodemus silvaticus*

Dwa okazy zostały znalezione w 1995 w pokarmie sowy uszatej z Kudowy.

Rodzina: Popielicowate - *Gliridae*

Koszatka - *Dryomys nitedula*

Jej obecność na tym terenie stwierdziliśmy na podstawie włosów znalezionych w budce koło Batorówka. Jest to najdalej na zachód wysunięte stanowisko kozatki z terenu Polski i Czech, gdzie wykazano ją w Górach Orlickich (Kratochvil 1967 cyt. za Andera 1987).

Popielica - *Glis glis*

Obserwacje wskazują, że - zwłaszcza w części północnej masywu Gór Stołowych - nie jest to gatunek rzadki. Trzyma się głównie lasów bukowych, choć obserwowana była również w żyzniejszych lasach mieszanych czy starodrzewach świerkowych. Pomimo niewielkiej liczby przebadanego materiału w 1995, szczątki tego gatunku znaleźliśmy w zrzutkach puszczyka (*Strix aluco*) w Karłowie oraz puchacza (*Bubo bubo*) w rejonie Skał Puchacza (Pikulska, Mikusek 1997). Na znaczną jej liczebność wskazują też obserwacje np. z sierpnia 1998, kiedy to w lesie bukowym na 3 stanowiskach stwierdzono 5-6 żerujących osobników na zaledwie 0,5 km transekcie. Ponadto jesienią 1995 na Drodze Stu Zakrętów na Lisiej Przełęczy znaleziono martwy okaz (D. Sznajder). Istnieją również doniesienia z okresu zimy o spotykaniu popielicy w siedzibach ludzkich (Radków, Szczytna). Zdaniem Hajduka i Stawarskiego (1959), w Sudetach Wschodnich w rejonie Śnieżnika Kłodzkiego była ona nawet liczniejsza od orzesznicy.

Orzesznica - *Muscardinus avellanarius*

Najlicniejszy gatunek z rodziny popielicowatych. Zamieszkuje tu głównie lasy mieszane, ale spotykana jest również w starszych borach świerkowych. Gniazda tego gatunku spotykaliśmy dość często w budkach lęgowych ptaków, zwłaszcza tych, które rozwieszone były w żyzniejszych partiach lasu. Orzesznica była również wykazana wśród ofiar sówecki koło Batorowa i powyżej Radkowa. W 1995 znaleźliśmy też gniazdo tego gatunku w dziupli suchej brzozy na Wielkim Torfowisku Batorowskim.

Rząd: Drapieżne - *Carnivora*

Rodzina: Niedźwiedzie - *Ursidae*

Niedźwiedź - *Ursus arctos*

W latach 1991-98 pojedynczy osobnik, prawdopodobnie młody, przemieszczał się pomiędzy Górami Kamiennymi i Bialskimi (Jakubiec 1995, Jakubiec, Spišek 1998). Nie stwierdzono jego obecności na badanym terenie, ale szlaki wędrówek wskazują, że mógł go odwiedzać.

Rodzina: Psowate - *Canidae*

Wilk - *Canis lupus*

Pojedyncze doniesienia o obserwacjach wilka pochodzą z lat dawniejszych. Obecnie nie jest obserwowany, choć migrujące osobniki sporadycznie notowane są np. w Górach Bialskich.

Lis - *Vulpes vulpes*

Dość liczny na terenie Gór Stołowych. Nory na tym obszarze spotyka się rzadko, gdyż częściej zajmuje naturalne wnęki w skałach. Zauważa się pierwsze oznaki synantropizacji. Przy parkingu na trasie wiodącej do Błędnych Skał od około 1995 spotyka się osobnika (lub osobniki?) o bardzo małym dystansie ucieczki. Żeruje tu często na odpadkach.

Rodzina: Łasicowate - *Mustelidae*

Borsuk - *Meles meles*

Stwierdzony na dziesięciu stanowiskach w obrębie PNGS i otuliny (Z. Słatyński, S. Szajder, J. Benedyktowicz, dane własne). Najczęściej spotykany w okolicach Rogowej Kopy, Skalnych Grzybów i w obwodzie ochronnym Studzienna. Ponadto znaleźliśmy czaszki 3 osobników tego gatunku.

Wydra - *Lutra lutra*

W 1999 stwierdzono ślady bytności wydry na dwóch potokach w obrębie otuliny Parku, tj. na potoku Klikawa i Czernica koło Kudowy-Słone oraz koło Wambierzyc (J. Rejl, R. Mikusek - dane niepubl.). W 1997 wykryto cztery stanowiska po czeskiej stronie na Stenavie (J. Rejl inf. ustna).

Kuna leśna - *Martes martes*

Kuna leśna występuje w całej Polsce, choć nie jest liczna. Z tego terenu dysponujemy zaledwie dwiema pewnymi obserwacjami z 1998 roku. Po jednym osobniku obserwowano na Przedniej Borowej Kopie i nad Darnkowem (Z. Słatyński, J. Benedyktowicz - inf. ustna).

Kuna domowa - *Martes foina*

Obserwowaliśmy ją wielokrotnie na zboczach Czarnej Kopy oraz w okolicach Kudowy Zdroju. Regularnie widywana była także w Karłowie (B. Małek- inf. ustna).

Tchórz zwyczajny - *Mustela putorius*

Liczne obserwacje pochodzą z lasów przy południowo-zachodniej granicy Parku, Kudowy Zdroju i okolic Lewina Kłodzkiego. Widziany był również koło Wolan i Pasterki (Z. Słatyński, S. Sznajder - inf. ustna).

Gronostaj - *Mustela erminea*

Jednego osobnika stwierdziliśmy lipcu 1995 w wypływie puchacza pod Skałami Puchacza. Ponadto jedna pewna obserwacja pochodzi z Wolan (Z. Słatyński- inf. ustna).

Łasica - *Mustela nivalis*

Gatunek pospolity na terenie Poloski, ale niezbyt liczny. Na badanym terenie spotykano ją dotychczas zaledwie na dwu stanowiskach w okolicach Wolan (Z. Słatyński, J. Korybo - inf. ustna).

Rząd: Parzystokopytne - *Artiodactyla***Rodzina: Świniowate - *Suidae*****Dzik - *Sus scrofa***

Spotykany na całym terenie łącznie z wyżej leżącymi partiami (np. zbocza Szczelińca Wielkiego). Dość często za dzienne kryjówki obiera podstawy ścian skalnych, wnęki i labirynty skalne. Najliczniej występuje w żyzniejszych lasach leżących poniżej 650 m npm.

Rodzina: Jeleniowate - *Cervidae***Sarna - *Capreolus capreolus***

Występuje na terenie całego Parku. Wyraźnie omija wyższe partie gór.

Jeleń europejski - *Cervus elaphus*

Liczny gatunek na terenie PNGS. W okresie zimowym - zwłaszcza przy dużej pokrywie śnieżnej - odbywa regularne migracje w niżej położone rejony. Obserwuje się także migracje dobowe, kiedy jelenie schodzą niżej oraz ukrywają się w świerczynach młodszych klas wieku. Spowodowane jest to być może nasileniem ruchu turystycznego.

Daniel - *Dama dama*

W 1997 pięć osobników uciekło z zamkniętej hodowli w Jeleniowie. Do chwili obecnej obserwowane są często w okolicznych lasach, ale prawdopodobnie nie rozmnażają się.

Rodzina: Krętorogie - *Bovidae***Kozica - *Rupicapra rupicapra***

Jednego osobnika obserwowano 1 XII 1996 w okolicach Wodospadów Pośny (Z. Pleśniarski- inf. ustna). Prawdopodobnie ten sam osobnik obserwowany był w 1997 po czeskiej stronie w Broumovskich Stenach.

Muflon - *Ovis ammon*

Gatunek introdukowany po stronie czeskiej. Muflon spotykany był w latach 1989 - 97 w liczbie kilku osobników w lasach powyżej Radkowa po północnej stronie Gór Stołowych (K. Sankowski, S. Sznajder, dane własne). Prawdopodobnie również sporadycznie tam się rozmnaża, o czym świadczy obserwacja z 16 V 1995 samicy z jagnięciem w górach pomiędzy Wambierzycami a Radkowem. Główna ostoja gatunku znajduje się po stronie czeskiej. W niektóre lata w ogóle nie jest obserwowany.

PODSUMOWANIE

Na podstawie badań własnych i danych z literatury na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych i otuliny stwierdzono dotychczas występowanie 47 gatunków ssaków. Obecność czterech dalszych (rzęśorka rzeczka *Neomys fodiens*, zębiełka karliczka *Crocidura suaveolens*, darniówki *Pitymus subterraneus* i badylarki *Micromys minutus*) jest prawie pewna, a rzęśorka mniejszego *Neomys anomalus* prawdopodobna. Lista być może poszerzy się jeszcze w przyszłości o jenota *Nyctereutes procyonoides* czy kilka gatunków nietoperzy.

Siedem gatunków z tego terenu to gatunki reprezentowane nieliczne i zagrożone, które wymienione są w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt (Głowaciński 1992). Są to m. in: mroczek posrebrzany, kozatka, popielica, i wydra. Niedźwiedź, wilk i kozica pojawiały się tu tylko sporadycznie. Dla niedźwiedzia i wilka tereny te są prawdopodobnie jedynie korytarzem migracyjnym i nie stanowią potencjalnej ostoji, głównie ze względu na małą powierzchnię i silną penetrację terenu przez człowieka. Tym niemniej nie wykluczone jest zasiedlenie przez nie tego obszaru w przyszłości. Wydra w ostatnich latach stała się znacznie częstsza i zwiększa swój areał, stąd też nie jest zaskoczeniem wykazanie jej na dwu stanowiskach w Górach Stołowych. Trudno powiedzieć, czy zasiedli w przyszłości również obszar samego Parku Narodowego, gdyż charakter i wielkość cieków wodnych nie jest tu na tyle odpowiednia, aby zapewnić dostateczną bazę pokarmową dla tego ssaka. Do gatunków charakterystycznych dla fauny ssaków terenu Gór Stołowych należy zaliczyć: ryjówkę górska, mroczka posrebrzanego, kozatkę, popielicę i orzesznicę. Popielica okazuje się być tu zwierzęciem dość licznym w odpowiednich biotopach. Ustępuje jednak liczebnością orzesznicy, ze względu na mniejszą liczbę odpowiednich biotopów, które znajduje na terenie Gór Stołowych. Ważnym doniesieniem faunistycznym jest wykazanie po raz pierwszy w Górach Stołowych obecności kozatki. Jest to jak dotąd jedyne stanowisko w tej części Europy tak daleko wysunięte na zachód. Mroczek posrebrzany uważany jest za gatunek rzadki w Polsce (Wołoszyn 1992). Nietoperz ten związany jest z terenami leśnymi i skalistymi, ale występuje też w miastach. Prawdopodobnie na badanym obszarze nie jest taki rzadki. Tylko podczas jednego sezonu badań w 1999 wykazano aż sześć jego stanowisk. Całkowity brak typowego piętra alpejskiego eliminuje występowanie gatunków wysokogórskich. Ze ssaków typowych dla terenów górskich występuje tu jedynie ryjówka górska (Spitzenberger 1990). Na tym terenie nie należy prawdopodobnie do gatunków rzadkich. Górski charakter terenu podkreśla również obecność czarnej odmiany barwnej wiewiórki.

Pośród ssaków występujących na terenie Parku trzy gatunki nierodzące, wprowadzone na ten teren wskutek działalności człowieka. Są to: muflon, kozica i daniel. Spotykane w Górach Stołowych kozice są przedstawicielami podgatunku alpejskiego *Rupicapra r. rupicapra* (Linne, 1758), introdukowanego w Sudety Czeskie, skąd przechodzą na stronę polską (Silski, 1980).

Wśród drobnych ssaków - poza popielicowatymi - gatunki leśne reprezentowane były przez mysz leśną, nornicę rudą i nornika burego. Gatunki polne i łąkowe to polnik i mysz polna. Ta ostatnia nie jest tu prawdopodobnie liczna. Mysz zaroślowa zamieszkuje miedze, drogi polne, zarośla, zręby i obrzeża lasów. Karczownik zaś związany jest z ciekami wodnymi.

Lista drobnych ssaków Gór Stołowych nie jest kompletna. W spisie brakuje - występującego na terenie całej Polski - rzęsorka rzeczka. Został on znaleziony na pogórzu pobliskich Gór Sowich, Bardzkich i Bystrzyckich (Haitlinger 1973, Pikulska, Mikusek 1998, 1999a). Istnieje też możliwość znalezienia tutaj rzęsorka mniejszego (*Neomys anomalus*), który pomimo, że w południowo-zachodniej Polsce jest nieliczny, został wykazany niedaleko od Gór Stołowych, tj. u podnóża Gór Bystrzyckich i Sowich (Pikulska, Mikusek 1999b). Znany jest też z Broumovskich Sten - pasma będącego przedłużeniem Gór Stołowych po stronie czeskiej (Rejl 1998). Preferuje on siedliska bardzo wilgotne i zalane jak podmokłe łąki i turzycowiska. Dogodnym miejscem do poszukiwań w Górach Stołowych mogłoby być Wielkie i Małe Torfowisko Batorowskie. Inny brakujący w spisie przedstawiciel rodziny *Soricidae* - zębiełek karliczek; jest zamieszkańcem głównie południowej i zachodniej Polski. Ostatnio wykryto go w bliskim sąsiedztwie badanego terenu, na przedgórzu Gór Sowich, Bardzkich i Bystrzyckich (Pikulska, Mikusek 1998). Badany obszar znajduje się też w naturalnym zasięgu darniówki. Rzadko jednak pada ona ofiarą sów, ponieważ prowadzi podziemny tryb życia. Zdaniem Haitlingera (1973) w Górach Sowich jest ona zwierzęciem pospolitym, ale nie występuje licznie. Odławiana była tam na skrajach lasu, zwłaszcza młodników świerkowych. W Masywie Śnieżnika Kłodzkiego zamieszkuje lasy świerkowe regla dolnego i górnego oraz poręby (Wiszniowska, Stefaniak 1996). Znaleziono ją też w zrzutkach zebranych na pogórzu Gór Bystrzyckich i Sowich (Pikulska, Mikusek 1998). Kolejny gatunek - badylarka, zasiedla przede wszystkim wilgotne łąki turzycowe, zarośnięte brzegi wód a także lasy. Jej obecność w różnych częściach Sudetów Środkowych sugeruje, że zamieszkuje też Góry Stołowe. Haitlinger (1973) odłowił ją w Walimiu w Górach Sowich, zaś w Górach Bystrzyckich stwierdzona została w zrzutkach puchacza (Miszczyszyn, Mikusek 1995). Liczna była też w zrzutkach płomykówki w Laskówce w Górach Bardzkich (Pikulska, Mikusek 1999a) oraz w Starkowie u podnóża Gór Bystrzyckich (Pikulska, Mikusek 1998).

Obok luk w spisie gatunkowym brak jest szczegółowych danych dotyczących liczebności i preferencji siedliskowych ssaków. Uzupełnienia wymagają też dane odnośnie do pionowego zasięgu gatunków. Istnieje zatem potrzeba dalszych badań zwłaszcza w kontekście istnienia na terenie Gór Stołowych Parku Narodowego.

PODZIĘKOWANIA

Pragniemy w pierwszej kolejności podziękować mgr Renacie Paszkiewicz i mgr Rafałowi Szkudlarkowi za udostępnienie nam nie publikowanych materiałów dotyczących nietoperzy. Za przekazanie wielu cennych informacji o ssakach jesteśmy szczególnie wdzięczni mgr inż. Zbigniewowi Słatyńskiemu. Interesujące dane przekazali nam również: inż. Jerzy Benedyktowicz, mgr inż. Janusz Korybo, mgr inż. Bartosz Małek, inż. Zbigniew Pleśniarski, Krzysztof Sankowski, Stanisław Sznajder i inż. Dariusz Sznajder, za co bardzo dziękujemy.

LITERATURA

- ANDĚRA M., 1987. Dormice (*Gliridae*) in Czechoslovakia. Part II. *Muscardinus avellanarius*, *Dryomys nitedula* (Rodentia: Mammalia). Folia Mus. Rer. Natur. Bohem. Occid., Plezeň. Zoologica 26: 3-78
- GLEWACIŃSKI Z. (red.) 1992. Polska czerwona księga zwierząt. PWRiL, Warszawa.
- HAILTLINGER, R., 1973. Drobne ssaki Gór Sowich (Sudety Środkowe). Prz. Zool., 17, 1: 107-111.
- HAJDUK Z., STAWARSKI I., 1959. Obserwacje nad występowaniem gryzoni z rodziny Muscardinidae w rejonie Śnieżnika Kłodzkiego. Prz. Zool. 2: 127-129
- JAKUBIEC Z., 1995. Niedźwiedź wrócił w Sudety. Chr. Prz. Ojcz. 4: 91-93
- JAKUBIEC Z., SPIŠEK J., 1998. Pobyt niedźwiedzia w Sudetach w latach 1991-1998. Szczeliniec 2: 111-117
- KORYBO J. 1996. Jeleń europejski (*Cervus elaphus*) na tle środowiska przyrodniczego Gór Stołowych. Mat. z Sympozjum: Środowisko przyrodnicze PN Gór Stołowych, Kudowa Zdrój 11-13 października 1996. Szczeliniec : 215-219
- KORYBO J. 1998. Jeleń europejski (*Cervus elaphus*) a środowisko przyrodnicze Parku Narodowego Gór Stołowych. Szczeliniec 2: s. 119-132.
- KRATOCHVIL J., 1967. Der Baumschläfer, *Dryomys nitedula* and andere Gliridae-Arten in der Tschechoslowakei. Zoologické listy 16: 99-110.
- MARTYNOWSKI Z., MAZURSKI K. R., 1978. Sudety. Ziemia Kłodzka i Góry Opawskie. Sport i Turystyka. Warszawa.
- MIKUSEK R. 1999 Ryjówka górska *Sorex alpinus* w zrzutkach ptaków drapieżnych i sów na Ziemi Kłodzkiej (Sudety Środkowe). Chr. Prz. Ojcz. 5: 94-98
- MISZCZYŃSKA A., MIKUSEK R. 1995. Skład pokarmu puchacza *Bubo bubo* (L.) w Górach Bystrzyckich. Prz. Zool., 39, 1-2: 119-124.
- PIKULSKA B., MIKUSEK R. 1997. Popielica (*Glis glis* L.) w pokarmie sów z terenu Gór Stołowych. Prz. Zool. 41, 1-2: 109-111
- PIKULSKA B., MIKUSEK R. 1998. Fauna ssaków z terenu Ziemi Kłodzkiej na podstawie analizy zrzutek płomykówki. VII Ogólnopolska Konferencja Teriologiczna Białowieża, 27-30 września 1998, s.74.
- PIKULSKA B., MIKUSEK R. 1999a. Ssaki pogórza Gór Bardzkich i Bystrzyckich w pokarmie płomykówki. Streszczenia referatów i posterów ogólnopolskiego sympozjum "Bioróżnorodność, zasoby i potrzeby ochrony fauny Polski" Słupsk, 20-23 wrzesień 1999, s.220. Słupsk.
- PIKULSKA B., MIKUSEK R. 1999b. Rzęsorek mniejszy (*Neomys anomalus* Cabrera, 1907) w południowo-zachodniej Polsce. Streszczenia referatów i posterów ogólnopolskiego sympozjum " Bioróżnorodność, zasoby i potrzeby ochrony fauny Polski" Słupsk, 20-23 wrzesień 1999, s.219. Słupsk.
- RUPRECHT A. L. 1983. *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774). W: Atlas rozmieszczenia ssaków w Polsce (red. Z. Pucek, J. Raczynski), s. 81. PWN, Warszawa
- REJL J. 1998. Rozšírení rejsce vodního (*Neomys fodiens* Pennant) a rejsce černého (*Neomys anomalus* Cabrera) v regionu východních Čech. Metody a výsledky studia drobných savců. 3-9.
- SAROSIEK J., SEMBRAT K., WIKTOR A. 1967. Sudety. Przyroda Polska. Warszawa.

- SIEDEL J. 1929. Zur Kenntnis schlesischer Fladermäuse. Abh. Naturf. Ges. Görlitz, Görlitz, 30 (1927): 1-39
- SILSKI K. 1980. Kozica *Rupicapra rupicapra* w Masywie Śnieżnika Kłodzkiego. Chr. Przyr. Ojcz. 37, 6, s. 61-67.
- SPITZENBERGER F. (1990). *Sorex apelinus* Schiz, 1837 - *Aplenspizmaus*. W: Handbuch der Säugetiere Europas (ed. Niethammer J., Krapp F.). Aula, 3/1: 295-312, Weisbaden
- STAFFA M. 1996. Góry Stołowe. Wyd. PTTK "Kraj". Warszawa.
- SZEFER S., MAŁEK L. 1995. Walory botaniczne Parku Narodowego Gór Stołowych. Prz. Przyr. 6,1: 83 - 91.
- WISZNIOWSKA T., STEFANIAK K. 1996. Ssaki (*Mammalia*). W: Masyw Śnieżnika, zmiany w środowisku przyrodniczym (red. Jahn A., Kozłowski S., Pulina M.), Polska Agencja Ekol., Warszawa.
- WOŁOŻYŃ B. 1992. Mroczek posrebrzony (*Vespertilio murinus*). W: Polska czerwona księga zwierząt (red. Z. Głowaciński), s.44-45. PWRiL, Warszawa.